

САМОЙЛОВА Л.І.,

*Міністерство
закордонних справ
України*

Досвід балтійських держав на їхньому шляху до набуття членства в Європейському Союзі корисний з практичного боку і, разом з тим, унікальний для України, насамперед через той факт, що балтійські держави є прикладом успішної економічної трансформації республік колишнього Союзу, котрі, на відміну від країн Центральної та Східної Європи, до розвалу СРСР не мали власної незалежності. Такий досвід навіть більш цінний для України, оскільки Естонію – колишню частину Радянського Союзу – було одразу запрошено розпочати переговори щодо приєднання до ЄС. Таким чином було продемонстровано успіх швидкої й ефективної внутрішньої трансформації, незважаючи на стартові умови, схожі до України. Балтійські республіки були найбільш економічно розвинутими у колишньому СРСР. Розрив коопераційних зв'язків у сферах промисловості та АПК призвів до помітного спаду виробництва. Наприклад, навіть у найстабільнішій в цьому сенсі Естонії рівень промислового виробництва скоротився за роки реформ на одну третину. Сільськогосподарське виробництво, більшою мірою орієнтоване на схід, пережило ще більший спад. За час ре-

**СТАБІЛЬНІСТЬ
ВНУТРІШНЬОЇ
ЕКОНОМІКИ ЯК
ІНДИКАТОР
ІНТЕГРАЦІЇ
БАЛТІЙСЬКИХ
ДЕРЖАВ ДО
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ
(ДОСВІД ДЛЯ
УКРАЇНИ)**

форм економіка балтійських держав пережила помітні зрушення. Якщо раніше Естонія спеціалізувалась на машинобудуванні, металопереробці і електроніці (тобто на високотехнічних та високотехнологічних галузях), то зараз в економіці виросло значення та питома вага переробки сільськогосподарської продукції, лісової та деревообробної промисловості. Створено необхідний для ринкової економіки банково-фінансовий сектор. З іншого боку, прийшло до занепаду рибне господарство, серйозні випробування терпить сланцева промисловість.

Але хід економічних реформ в країнах Балтії відрізняється найменшими втратами у всьому пострадянському просторі. Так, за період 1991-1995 років індекси інфляції у Латвії і Естонії були найменшими і не перевищували двозначних цифр (80-85%), тоді як в інших країнах збільшення інфляції сягало п'яти і шестизначних показників. Низькі темпи інфляції у державах Балтії були результатом жорсткої грошової та валютно-фінансової політики. Дефіцити державного бюджету в цих країнах підтримувались у межах $\pm 1-2\%$ до об'єму ВВП¹.

Якщо говорити про рівень життя в країнах Балтії, а саме – про виробництво ВВП на душу населення, то в порівнянні із сусідніми державами СНД бачимо наступне. Так, за даними Всесвітнього Банку, який використовує у своїх розрахунках показник паритету купівельної спроможності з виробництвом валового продукту на душу населення, у середньому Росія, як і Білорусія, знаходяться на рівні Латвії (близько 5 тис. дол.), а Україна – на рівні Литви (близько 3 тис. дол.). І тільки Естонія (більше ніж 6 тис. дол.) випереджає своїх сусідів, включаючи Польщу та Угорщину.

З 1 січня 1997 року вступила в силу угода трьох балтійських держав про зону вільної торгівлі сільськогосподарськими товарами. Раніше – 1 квітня 1994 року – подібна угода охопила ринок промислових товарів.

Економіка країн Балтії вийшла з кризового спаду виробництва вже у 1995 році. Останні чотири роки в економіках держав спостерігається стійке економічне зростання. Відповідно до даних Європейського Банку Реконструкції та Розвитку (ЄБРР) темпи зростання ВВП в Латвії складуть 3,5%, в Литві – 3,5%, в Естонії – 4,5%. За прогнозом ЄБРР, темпи інфляції найнижчими будуть у 2001 році у Латвії – 3,0% в рік. В Естонії вони складуть 4,7%, в Литві – 3,5%. Міністерство фінансів Латвії розраховує, що темпи щорічної інфляції в цій країні знизяться до 2002 року до 5,7%.

Макроекономічний розвиток Латвії в 1997 році було позитивно оцінено МВФ. Зростання ВВП в країні склало 8,6%, темпи інфляції знизились до 8,4% порівняно з 13% у 1996 та 23% у 1995 році. Суттєво знизилась процентна ставка, високий рівень якої у 1995 році сприяв розвитку банківської кризи в країні. Із свого боку Литва заявила, що хотіла б зменшити свою залежність від позик МВФ. По декількох позиціях литовський уряд не пішов на задоволення рекомендацій МВФ,

від дотримання яких, як правило, залежить отримання позик. Так, Литва відмовилася знизити свій відносно високий тариф на імпорт сільськогосподарських товарів. Він складає в середньому 27%.

Хвиля банківських криз охопила у 1993 році Естонію, у 1994 році Латвію, у 1995 Литву. Наприклад, в Естонії під час кризи збанкрутувала одна третина банків. Кількість банків в країні за період 1993-1995 років скоротилася з 42 до 15. В Латвії у 1996 році збанкрутував найбільший банк "Балтія". Сьогодні найкращими у країнах Балтії вважаються естонські банки. Серед них: Hansabank, Estonian Savings Bank, Union Bank of Estonia, North Estonian Bank of Tallinn.

Найвищим ступенем лібералізації в регіоні відзначається економіка Естонії. Втручання держави в економіку тут зведено до мінімуму, немає обмежень на право власності. Жорстка валютно-фінансова політика забезпечує вільну конвертацію національної валюти – крони – при її стабільному курсі, а також збалансований держбюджет. Додамо до цього ліберальну митну та податкову політику. Іноді виникають такі колізії, коли, наприклад, відмінної якості продукти харчування в Естонії коштують дешевше, ніж на батьківщині їх виготовлення. Це відбувається тому, що фінський уряд сильно дотує свій аграрно-промисловий експорт. Митних зборів в Естонії не існує взагалі, тому дотовані фінські товари є для естонців дійсно дешевшими, ніж для самих фінів.

Починаючи з 1991 року в країну залучено 800 млн. дол. прямих іноземних інвестицій. За кількістю іноземних інвестицій на одного жителя Естонія серед всіх країн Центрально-Східної Європи поступається лише Угорщині.

Важливе значення у макроекономічній стратегії регіону надається приватизації. До початку 1996 року Естонія продала 64% державних підприємств приватним стратегічним інвесторам. Ваучерна приватизація зачепила в основному житло. Для залучення інвесторів у процесі приватизації Естонія використала східнонімецьку модель. Фіни та шведи складають 2/3 стратегічних інвесторів в Естонії. На початок 1996 року тільки 4% підприємств (15% капіталу) залишалося в Естонії в руках держави. В частині приватного сектору економіки Естонія випередила всі країни-члени Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD). Починаючи з 1994 року естонський досвід міжнародних тендерів у процесі приватизації починає застосовувати і Латвія. У 1996 році цей процес набув тут широких масштабів.

В Литві зовнішнім інвесторам було продано лише один відсоток держпідприємств. Ваучерна приватизація охопила близько 7% підприємств країни. Наступний етап приватизації (неваучерної) почався тут у 1996 році. В основному на торги висувались неконтрольні пакети акцій підприємств, які вже пройшли ваучерну приватизацію. У 1996 році з 800 приватизаційних тендерів тільки у 30 випадках пропонувались контрольні пакети акцій. На 1997 рік у Литві приватизувалося 835

підприємств, включаючи 14 найбільших. Серед них "Литовські телекомунікації", "Литовські аеролінії", "Литовський радіо-телевізійний центр". У 1998 році уряд Литви приступив до приватизації газової та енергетичної галузей, основне з яких "Mazeikiu nafta".

Процес приватизації в країнах Балтії проходить при широкому залученні зарубіжних інвестицій. З точки зору існуючих економічних і політичних ризиків для вкладників капіталу найнадійнішою на Заході вважається Естонія. За оцінкою "Euromoney" з точки зору ризиків для інвесторів Естонія посідає 63 місце, Латвія – 69, Литва – на 72 місці. Росія, для порівняння, займає у списку 91 місце. Цей впливовий у фінансових колах журнал враховує 9 показників: загальний економічний розвиток країни, політичний ризик, показники заборгованості і виконання зобов'язань по платежах, доступ до національного фінансового ринку та ін.

В Естонії та Литві найбільш привабливими для зарубіжних інвесторів є такі сектори економіки, як обробна промисловість (текстильна, харчова, електронна, деревообробна), куди вкладено половину всіх іноземних інвестицій. Перевагами цих країн є дешева і кваліфікована праця, російська сировина та близькість ринку ЄС. В Латвії, промисловість якої була більш прив'язана до коопераційних поставок у рамках СРСР, в обробній промисловості зосереджено 20-25% іноземних інвестицій. Третину іноземних інвестицій у латвійській економіці внесено в енергетику, транспорт та зв'язок. Серед них: Latenergo, Latvian Gas, Lattelekom.

За розміром прямих іноземних інвестицій в країну на душу населення у 1998 році Естонія (116 дол. на рік) випередила Латвію (87 дол.), залишивши позаду більш населену Литву (59 дол.). За даним показником Естонія знаходиться майже на одному рівні з такими країнами як Угорщина і Чехія, Латвія з Польщею і Хорватією. Зрозуміло, що в абсолютних розмірах іноземні інвестиції більш інтенсивно надходять до країн Східної та Центральної Європи.

За 1998-2000 роки прямі закордонні інвестиції в литовську економіку склали більше ніж, 1 млрд. дол. США. Прямі закордонні інвестиції з країн ЄС становлять близько 60%, проте США залишаються основним інвестором у Литві – 26,3% всіх інвестицій. Найбільшим вкладником за минулий рік була американська "Моторола" (40 млн. дол.), яка відтіснила на друге місце "Філіп Моріс" (38 млн. дол.), а також британська "Шейл" (20 млн. дол.), російська Лукойл (17 млн. дол.)².

Поруч із залученням іноземних інвестицій країни Балтії почали практикувати вихід на зарубіжні фінансові ринки в якості інвесторів. Нещодавно Литва емітувала євробонди на суму 200 млн. дол. США.

Як бачимо, серед трьох балтійських країн Естонія прогресує, Латвія та Литва – більш обережні, і прогрес у них менш помітний. Наприклад, у минулому році купівельна спроможність естонців щодо купівлі західних автомобілів була вдвічі більша, ніж литовців та латвійців разом узятих. Країни не зможуть добитись рівня вироб-

ництва Естонії без прийняття жорстких заходів. Так, в липні 1999 року зростання промислових цін в країні склало 0,2%, в Литві вони піднялись на 2,7%, в Латвії ціни збільшились на 0,4%. Більше всього промислові ціни знизились за 1999 рік у Латвії – на 4,9%, в Естонії – на 2,3%, в Литві піднялись на 1,2%³.

Таким чином, для Естонії, Латвії і Литви європейська інтеграція на-самперед означала проведення процесу внутрішнього трансформування, а вже потім – справу зовнішньої політики; втім, цим також не слід нехтувати, проводячи "внутрішню частину" європейської інтеграції, всі три держави ведуть інтенсивну кампанію і на міжнародній арені.

Балтійські держави визначилися і зі своїми зовнішньоекономічними пріоритетами.

У своїх відносинах з балтійськими державами, особливо в перші чотири роки після розпаду СРСР, Європейський Союз здійснив низку послідовних кроків. Дипломатичні стосунки між ЄС та трьома балтійськими державами були встановлені 27 серпня 1991 року. 11 травня 1992 року Євросоюз підписав угоди про торгівлю і партнерство з Естонією, Латвією та Литвою, що набрали чинності у 1993 році для всіх трьох країн.

В 1992 році на балтійські країни було розповсюджено також дію економічної програми ЄС PIARE. В червні 1993 року на самміті в Копенгагені було прийнято рішення про принципову можливість вступу Естонії, Латвії і Литви до складу Євросоюзу разом з Польщею, Чехією, Угорщиною, Словаччиною, Болгарією та Румунією.

Балтійські держави підписали угоди про вільну торгівлю з ЄС 18 липня 1994 року; ці угоди набрали чинності для трьох країн 1 січня 1995 року.

В травні 1994 року балтійськими країнами разом з країнами Центральної та Східної Європи було надано статусу "асоційованих партнерів" ЗЄС. "Асоційовані партнери" можуть брати участь в засіданнях Ради Західноєвропейського Союзу (без блокування рішень, що приймаються консенсусом), а також, за згодою більшості повноправних членів, у військових операціях ЗЄС. В грудні 1995 року на черговій Асамблеї Союзу в Парижі було висунуто ініціативу створення "ганзейського корпусу" з військово-морських сил Данії, Німеччини, Польщі та балтійських держав в рамках розвитку співпраці ЗЄС з країнами Центральної та Східної Європи і укріплення ролі Союзу у системі європейської безпеки.

Латвія, Литва і Естонія зберегли синхронність у процесі переговорів та підписання угод з Євросоюзом; всі вони були підписані 12 червня 1995 року, і хоча угоди було ратифіковано національними парламентами балтійських держав у різний час, дата набрання ними чинності знову була однією – 1 лютого 1998 року. Європейські угоди сьогодні є правовою базою для індивідуальних стосунків трьох країн з Євросою-

зом, визначають рамки політичного діалогу, сприяють розширенню торговельних і економічних відносин між балтійськими державами та ЄС, закладаючи основу для технічної і фінансової підтримки з боку ЄС, а також відповідні рамки для підтримки поступової інтеграції балтійських держав до Європейського Союзу.

Європейські угоди передбачають також утворення Парламентського комітету – органу, що дозволяє зміцнити зв'язки між Європейським парламентом, вплив якого на процеси розширення ЄС суттєво зріс за останні роки, та національними парламентами держав-асоційованих членів, таким чином створюючи ще один вимір інтеграційного процесу.

Роблячи перші кроки на шляху до Євросоюзу, балтійські держави вважалися єдиною групою, що має спільний намір. Єдність балтійських держав навіть розглядалась деякими політиками, державними діячами та експертами як позитивний фактор на їхньому шляху до ЄС. Андріс Кестеріс, колишній Посол Латвії в Німеччині, в 1994 році сказав, що "балтійські держави матимуть кращі шанси, якщо вони будуть прийняті до ЄС як регіон, а не як три невеликі країни, ... нездатні знайти спільну точку зору"⁴. Разом з тим, на самміті ЄС у Мадриді (1995 рік) було ухвалено рішення, що кожна країна, яка претендує на членство в ЄС, повинна розглядатися окремо.

Тому після 1995 року кожна з балтійських держав розпочала рухатися своїм власним шляхом до членства в ЄС, таким чином здобуваючи свій власний унікальний досвід європейської інтеграції.

Для досягнення цієї стратегічної мети країнами, зокрема, проводиться жорстка фінансова політика, щоб вже заздалегідь підготуватися і до виконання макроекономічних вимог Економічного і валютного союзу (EMU) – низькі темпи інфляції та розмір бюджетного дефіциту, що не перевищує 3% ВВП. В той же час в країнах, які стільки сил та часу витратили на те, щоб уникнути економічного централізму епохи СРСР, намагаються закрити очі на те, що утворення валютного союзу означає утворення єдиного у ЄС центрального банку, де будуть розроблятися заходи валютно-грошової політики (рівень процентної ставки, резервні потреби, регулювання операцій на фінансових ринках). З економічної точки зору вступ до ЄС буде означати поглинання національного суверенітету країн Балтії в галузі економічної політики.

Входження до ЄС потребує ще більш жорсткої політики на підтримання твердого курсу національних валют відносно спільної для ЄС валюти євро. Особливо важко це буде зробити Литві, валюта якої, на відміну від латвійської та естонської, прив'язана до американського долара, який сам по собі постійно коливається відносно основних європейських валют – німецької марки, французького франка, англійського фунта стерлінгів. В результаті від центрального банку Литви вимагаються постійні валютні інтервенції для підтримання національної валюти. Це, очевидно, було враховано у ЄС при складанні графіка прийому в Союз нових членів.

Режим вільної торгівлі з Євросоюзом та ринково-орієнтовані реформи, які цілеспрямовано проводяться усіма трьома балтійськими країнами, стало причиною подальшого зростання обсягів їхньої торгівлі з ЄС.

Починаючи з 1991 року зовнішня торгівля Естонії змінилася від майже виключної орієнтації на колишній СРСР в бік Європейського Союзу. Після приєднання Фінляндії, Швеції та Австрії, а також набрання чинності Угодою про вільну торгівлю між ЄС та Естонією майже 55% естонського експорту припадало на ЄС, звідти ж надходило 66 відсотків імпорту. У 1999 році естонський експорт складав 1,9 млрд. дол., тоді як імпорт до країни складав 2,7 млрд. дол.

Подібно, як у своїх балтійських сусідів, Латвія після здобуття незалежності у 1991 році була найбільш залежною від торгівлі з колишнім Радянським Союзом. Втім, обсяги латвійського експорту до Європейського Союзу в 1996 році вже становили близько 45 % від сукупного обсягу експорту, і майже 50 відсотків імпорту. Після набуття чинності Угодою про вільну торгівлю між Латвією і ЄС імпорт з ЄС до Латвії склав 54%, а експорт сягав 52% від сукупного обсягу за перші п'ять місяців 1999 року.

Швидко розвивалися торговельні, а також політичні відносини Литви з ЄС. Між 1992 та 1994 роками литовський імпорт з ЄС зріс майже втричі, сягнувши 724 млн. ЕКЮ. За цей період литовський експорт до ЄС зріс на 30%, до 750 млн. ЕКЮ. Торгівля з Європейським Союзом продовжує зростати у пропорційному відношенні, але в той же час приблизно така ж, як для ринків СНД – експорт 33,9 і 44,8%, а імпорт 44,8 і 36,0% відповідно.

Ключові ділянки, в яких від кожної балтійської держави вимагається адаптувати національне законодавство у відповідності до стандартів ЄС, можуть відрізнитися (хоча й не дуже суттєво) в залежності від фази, в якій на даний момент перебуває та чи інша країна на шляху до ЄС. Ділянки, в яких балтійські держави мають імплементувати входження до Євросоюзу поділяються на:

- політичну інтеграцію (інституціональна підтримка, зайнятість і соціальна політика, регіональна політика, юстиція і внутрішні справи, митна справа);
- економічну інтеграцію (єдиний ринок, конкуренція, непряме оподаткування, захист прав споживачів, фінансовий контроль);
- галузеву інтеграцію (телекомунікації, сільське господарство, транспорт, навколишнє середовище).

Ще однією на менш значущою ділянкою для інтеграції в ЄС є обізнаність громадськості як передумова успішності та послідовності європейської інтеграції балтійських держав. Разом з тим, суспільство часто не в змозі надати необхідну підтримку такому рішенню з огляду на той факт, що воно не має достатньо інформації про Євросоюз, про політику власного уряду стосовно ЄС. Нерідко багато запитань для широкого загалу залишаються без відповіді, тому, одним з найбільш важливих завдань для Естонії, Латвії і Литви на наступні кілька років залишатиметься

ся інформування своїх громадян про Європейський Союз та пояснення змін, що матимуть місце в разі приєднання країни до ЄС. Для забезпечення виконання цього завдання розробляється стратегія ознайомлення громадськості з питаннями європейської інтеграції.

Рекомендація Європейської комісії про вступ до ЄС поки що тільки Естонії стало, так би мовити, проблемою для балтійської солідарності. В ході свого візиту до Литви Президент Естонії Леннарт Мері заявив 21 серпня 1997 року, що Естонія готова допомогти Латвії і Литві продовжити переговори про приєднання до Європейського Союзу і підтримає найшвидше залучення всіх Балтійських країн до переговорного процесу. За його словами, бажання Європейської Комісії запросити Естонию до переговорів у першому колі є не подарунком долі, а результатом, який досягнуто ціною великих жертв. "У такій ситуації невірно побудована політика може тягнути за собою напругу в стосунках між балтійськими країнами", – зазначив Президент Естонії. – "Але в Естонії достатньо досвіду і вона знає, що балтійська єдність – не просто романтичне словосполучення, а історично обумовлений обов'язок". Зазначимо, що Вільнюс і особливо Рига висловили незадоволення рішенням Єврокомісії. Як вважає голова литовського Сейму Вітаутас Лансбергис, членство Естонії в ЄС здатне викликати проблеми у взаємній торгівлі, але до того часу багато проблем будуть переосмислені. Ідею про "єдину стартову лінію" тобто про одночасне прийняття всіх трьох держав підтримували менше половини з 15 країн-учасниць ЄС (Греція, Італія, Данія, Швеція, Франція, Фінляндія).

Отже, як ми бачимо, шляхи балтійських держав до Європейського Союзу не є однаковими. Досі Естонія є лідером у процесі європейської інтеграції. Втім, як засвідчує досвід балтійських країн, інтеграція до Євросоюзу є насамперед внутрішньою справою кожної зацікавленої у приєднанні держави. Саме це мають вивчити напам'ять політики і стратеги в Україні. Лише ретельно визначивши цілі, а також ухваливши послідовну, продуману стратегію, Київ може успішно наблизитись до ЄС, на кажучи про повноправне членство. А це також може бути частиною того, що сьогодні називають "балтійським досвідом".

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Business Central. The annual 2000, Sources: EBRD, Hansabank, EIU, government statistics.
- ² Литва на шляху в ХХІ сторіччя. – Вільнюс, 1998. – С. 22.
- ³ Інтерв'ю Ильвеса Т.Х. Міністра іностраних дел Эстонии канадской газете The Ottawa Citizen. Продавая Эстонию Западу // Эстония. – 1999. – 25 мая. – С. 4.
- ⁴ Досвід європейської інтеграції країн Балтії // Аналітичний матеріал МЗС України. – 2ТУ. – С. 3.